

Liefde en onmin op Noord-Beveland: Aart van der Maas (1750-1817), landman, en zijn relatie met Johanna Liefbroer (1777-1847)

A.J. de Looff en P.C. van Voorst Vader †

Inleiding

Aart van der Maas (1750-1817) was eerst pachter van de *Willemina Hoeve* in de Wissenkerkepolder bij Wissenkerke,¹⁾ daarna vanaf 1803 eigenaar.²⁾ Dit artikel betreft de geschiedenis van zijn *ongeoorloofde conversatie en overspel* met Johanna Liefbroer (1777-1847), dienstmeid op de *Willemina Hoeve*. Die geschiedenis kon gereconstrueerd worden op basis van historische documenten, die de eerste auteur vond in het gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke, en in het archief van J.C. Clement in het Zeeuws Archief te Middelburg. Clement was van 10 juli 1795 tot 27 september 1803 door de Provisionele Representanten belast met de waarneming van het ambt van Hoogbaljuw Bewesten Schelde. Hij was van 1795-1803 maire (1795) / baljuw (1796) van Middelburg. Aangevuld door enkele andere gegevens. De (bijna) volledige, soms fraai geformuleerde tekst van de acht belangrijkste historische documenten is uitgetypt en in acht bijlagen geplaatst, die te vinden zijn op de website van De Stichting Van Voorst Vader (bijlage 1-8): www.familievanvoorstvader.nl/archief. Een korte samenvatting van elk van de acht bijlagen is te vinden aan het slot van dit artikel.

Aart van der Maas (1750-1817), eigenaar van twee hofstedes

De eerste echtgenote van Aart van der Maas was Lena Geelhoed (circa 1755 - 1802, circa 1775 getrouwd), met wie hij zeven kinderen had.²⁾ Haar ouders boerden op *Groenestein*, een hofstede bij Geersdijk, ook in de Wissenkerkepolder gelegen, net als de *Willemina Hoeve*.

Johanna Liefbroer was de tweede echtgenote van Aart van der Maas.²⁾ Zij trouwden in 1816, lang na de geboorte, in 1800 en 1802, van hun twee dochters. Johanna was ruim 25 jaar jonger dan Aart. In 1818, na het eind 1817 overlijden van Aart van der Maas, was zij degene die het hoogst intekende bij de inschrijving voor de verkoop van de *Willemina Hoeve* in de Wissenkerkepolder,^{3,4)} één van de twee hofstedes van haar echtgenoot (afb. 1 en 2), wat voor een vrouw in die tijd ongebruikelijk was. Zij komt niet voor in de lijst van verkopers in de verkoopakte, opgesteld in 1818 bij de verkoop van de *Willemina Hoeve* (het onroerend goed) aan W.L. Vader.⁵⁾ Zij komt wel voor, zelfs als eerste (*ten verzoeken van Johanna Liefbroer, weduwe van Aart van der Maas, landbouwster*), in de lijst van verkopers van het roerend goed, dat wil zeggen van de *boereninspan* (spullen om het boerenbedrijf gaande te houden) plus de inboedel en de *vruchten te velde*.

Wat voor persoon was Aart van der Maas? In 1803 kocht hij de *Willemina Hoeve* van de erven van Iman Cau, waarvoor hij geld leende bij vier verschillende personen, onder andere zijn broer Frans, Abraham Vader, baljuw van Kortgene, en diens moeder, de weduwe van Pieter Vader, in 1800 overleden als baljuw van Kortgene. In 1801, en later, in 1808 en 1810, leende hij geld bij de schout van Wissenkerke, Willem Lodewijk Vader, de broer van Abraham.⁶⁾

Eerder, in 1792, kocht hij een hofstede in de Westpolder bij Geersdijk (in de schuur huist anno 2016 *Galerie Lijn 3*, Provincialeweg 1), die net als de *Willemina Hoeve* door de erfgenamen in 1818 weer verkocht werd, en toen ongeveer even veel opbracht als de *Willemina Hoeve*.^{5,7)} Op de hofstede in de Westpolder woonden aanvankelijk zijn oudste zoon Adriaan en zijn dochter Janna (Johanna). In 1794 kocht hij voor Janna een hofje naast *Groenestein*, waar later, in 1813, haar broer Frans op zat. In 1796 kocht hij voor Adriaan een huis in Geersdijk. In de verkoopactes in 1818 werd Janna arbeidster genoemd en Adriaan schaapherder (wat hij geschrapt wou hebben).

In de periode 1792-1803 was Aart van der Maas negen maal koper en twee maal verkoper van onroerend goed.^{7a)} In 1810 werd een balans opgesteld met een lijst van bezittingen van Aart van der Maas als onderpand bij zijn lening bij W.L. Vader ter waarde van f 7.824 (in 1808 was Aart van der Maas door de koop in 1803 van de *Willemina Hoeve* de familie Cau nog f 12.000 schuldig).⁸⁾ Kortom: Aart van der Maas lijkt een ondernemende leefstijl gehad te hebben. Zo had hij ooit, naar verluidt, een eigen loge in de schouwburg in Middelburg!

Johanna Liefbroer (1776-1847), haar eerste buitenechtelijke dochter en de reactie van de Kerkenraad in Kortgene en Wissenkerke op het verzoek het kind te dopen

Johanna Liefbroer (1776-1847), dienstmeid op de *Willemina Hoeve*, van de generatie van de kinderen uit het eerste huwelijk van Aart van der Maas. Zij raakte zwanger van hem, toen zijn eerste echtgenote nog in leven was. Zoiets gebeurde vaker, maar het vaderschap werd nogal eens ontkend. Of er werd een (financiële) zorgregeling voor de moeder en het buitenechtelijke kind getroffen. Bijzonder is dat Aart van der Maas het vaderschap openlijk erkende, al lijkt zijn vrouw aanvankelijk van niets te weten (bijlage 1 en 2), en het kind wilde laten dopen. Op 25 februari 1800 baarde Johanna bij haar ouders in Kortgene een dochter, *van welke zij verklaarde vader te wezen Aart van der Maas* (bijlage 3). Het kind werd Aartje genoemd.

De situatie werd in de kerkenraad van Kortgene besproken (bijlage 4). Die was op 8 maart 1800 van oordeel, dat het kind in Wissenkerke ten doop zou moeten worden gehouden en niet in Kortgene, omdat het kind weliswaar in Kortgene geboren (*uitgeschud*) was, maar in Wissenkerke verwekt (*geraapt*) werd, terwijl bovendien beide ouders lid van de gemeente te Wissenkerke waren (de kerkenraad in Kortgene was wel bereid het *houden en alimenteren* van het kind te bekostigen). De situatie werd vervolgens in de kerkenraad in Wissenkerke besproken, die op 9 april 1800 akkoord ging met de doop aldaar op voorwaarde dat Aart van der Maas en Johanna Liefbroer beiden bij de doop aanwezig zouden zijn, waarmee Aart van der Maas publiekelijk zijn vaderschap zou erkennen (bijlage 5). Maar ook besloot de kerkenraad Aart van der Maas en Johanna Liefbroer wegens overspel *onder censuur te leggen* (uit te sluiten van deelname aan het avondmaal).

De reactie van het gerecht (de Hoge Baljuw in Middelburg) in zake het overspel

Deze geschiedenis kwam medewerkers van de Hoge Baljuw in Middelburg ter ore, kennelijk al voordat het kind op 25 februari 1800 geboren was. Dat valt op te maken uit het bezoek op 17 februari 1800 van een gerechtsdienaar uit Middelburg samen met een gerechtsdienaar uit Wissenkerke aan Lena Geelhoed, de vrouw van Aart van der Maas, op de *Willemina Hoeve* (bijlage 1 en 2).

Daarbij werd haar gezegd, dat haar man wegens overspel van de Hoge Baljuw een boete van 950 Vlaamse ponden (= ca. 5.700 toenmalige Hollandse guldens; 1 Vlaamse Pond = ca. 6 Hollandse guldens) kon verwachten (bijlage 2), zoals de gemeentesecretaris van Wissenkerke (W.L. Vader) haar man had laten weten. In die tijd een bedrag ter waarde van een kleine boerenhoeve. De gerechtsdienaars lieten Lena Geelhoed ook weten, dat haar man in de smalstad Kortgene was gaan wonen, omdat hij dacht dat de boete daar bij het gerecht bij baljuw P. Vader lager zou uitvallen.⁶⁾ De gerechtsdienaars verklaarden dat Lena Geelhoed deze feiten aan hen meegedeeld had, terwijl Lena Geelhoed, naar het lijkt *conform de waarheid*, verklaarde, dat het de gerechtsdienaars waren, die haar confronteerden met deze voor haar schokkende feiten (bijlage 2).

Waarom manipuleerden de gerechtsdienaars hun verklaring? In ieder geval woonde Aart van der Maas in februari 1800 in Kortgene, zoals vermeld in de verklaringen opgenomen in bijlage 1, 2 en 3. Uiteindelijk werden Aart van der Maas en Johanna Liefbroer toch door de Hoge Baljuw in Middelburg berecht, waar ze op 29 december 1800 wegens overspel boetes opgelegd kregen van respectievelijk 175 en 25 Vlaamse ponden, dat wil zeggen: respectievelijk ongeveer f1.050 en ongeveer f150, in toenmalige Hollandse guldens (bijlage 6, afb. 3a en b). Bij het vaststellen van de boetes werd, lijkt het, rekening gehouden met de kapitaalkracht van de desbetreffende persoon.⁹⁾

Lena Geelhoed, de echtgenote van Aart van der Maas, die na haar confrontatie met de gerechtsdienaars van de Hoge Baljuw begin 1800 op (*gerechtelijk!*) verzoek van haar man bij hem in Kortgene ging wonen, maar kort daarna naar Colijnsplaat verhuisde, overleed in 1802 (onbekend wanneer precies en waardoor). Dat jaar (1802) kreeg Johanna Liefbroer in juli een tweede dochter, Jacoba.¹⁰⁾ Zij noemt bij de bevalling Marinus Joppe, timmermansknecht te Wissenkerke, als zijnde de vader (bijlage 7), mogelijk om een tweede boete voor Aart van der Maas wegens overspel te voorkomen. Marinus Joppe tekent daartegen protest aan en zweert voor de Vierschaar in Kortgene *nimmer of ooit enige vleeschelijke gemeenschap te hebben geoefent met de persoon van Johanna Liefbroer* (bijlage 8). Zijn boete wegens *hoererij* (verwekken van een onecht kind) werd hem kwijt gescholden. Johanna was bij de zitting aanwezig! De Vierschaar liet na deze zitting, voor zover wij weten, de zaak rusten.

Het vervolg (samenwonen met de twee dochters, huwelijk in 1816 en overlijden in 1817)

Pas in 1816 (op 19 april) trouwt Aart van der Maas met Johanna Liefbroer, in Wissenkerke,²⁾ hoewel zijn kinderen in 1807 al verklaarden geen bezwaar tegen dat huwelijk te hebben.¹¹⁾ In 1807 woonde Aart *onder Wissenkerke* en Johanna *onder Geersdijk*.¹²⁾ Bij de volkstelling in 1811 (op last van Napoleon) bleek Johanna Liefbroer op de *Willemina Hoeve* bij Aart van der Maas te wonen, samen met haar beide dochters.¹³⁾ Volgens de volkstelling in 1813 (ook op last van Napoleon) woonden zij ook in 1813, 62 en 36 jaar oud (hij werd als landbouwer aangeduid, zij als dienstmeid), samen op dat adres, de *Willemina Hoeve*. Op dat adres woonden toen ook twee knechten (14 en 18 jaar oud), één andere dienstmeid (19 jaar oud) en één kind jonger dan 12 jaar.¹³⁾ Dat kind zal dochter Jacoba, geboren in 1802, 10 of 11 jaar oud in 1813, geweest zijn, want hun oudste dochter, Aartje, geboren in 1800, was toen 12 of 13 jaar. In 1813 woonde Aartje als dienstmeid op het naast *Groenenstein* gelegen hoefje.¹³⁾ Door Aart van der Maas in 1794 gekocht, waar in 1813 geboerd werd door Frans van der Maas (1775-1816), de één na oudste zoon van Aart. In 1810 werd een jongere zoon, Pieter van der Maas (1792-1812), opgeroepen voor conscriptie in het Franse leger. Hij kwam om in de veldtocht van Napoleon naar Rusland in 1812.¹⁴⁾

Aart van der Maas overleed op 27 december 1817, 67 jaar oud, in Wissenkerke. Het testament van 29 april 1817 van Aart van der Maas, door notaris Abraham Vader opgesteld op de hofstede (*Willemina Hoeve*) van de comparant bij Wissenkerke, kent Johanna Liefbroer, sedert april 1816 zijn wettelijke echtgenote, een kindsdeel toe (dit testament verving een eerder testament uit 1815, van voor zijn huwelijk met Johanna Liefbroer).¹⁵⁾ Bij zijn overlijden had hij vele kleine schulden (totaal circa f3.000,-), soms van jaren her, aan 32 personen, zoals de

smid, de wagenmaker, de timmerman, de kleermaker, de slachter, de chirurgijn, vier knechten en twee meiden (onder andere zijn eigen dochter Aartje).¹⁶⁾ Bovendien had hij bij zijn overlijden nog tien grote leningen lopen (de eerste uit 1789, de laatste uit 1810) ter waarde van f25.556,-. Voor alle leningen moest 5% rente/jaar betaald worden. En er was een schuldbekentenis (zonder renteverplichting) van 5 augustus 1817 aan zijn vrouw Johanna Liefbroer voor £600,- (circa f3.600,-), *wegens door haar voor zijn huwelijk met haar aan hem op onderscheide tijden ter leens opgeschoten penningen, groot in kapitaal zes honderd Ponden Vlaams*.¹⁶⁾ Zij tekende, zonder succes, protest aan tegen het feit, dat haar slechts een kinsdeel werd toebedeeld, terwijl zij naar eigen zeggen in gemeenschap van goederen was gehuwd.¹⁷⁾ Zoals eerder vermeld, deelde zij niet in de opbrengst van de verkoop van het onroerend goed (twee grote hofstedes), maar wel in de opbrengst van de verkoop van het roerend goed (de *boereninspan* en de inboedel en de *vrugten te velde*).^{5,7)} Dat Aart van der Maas en Johanna Liefbroer pas in 1816 trouwden, hoewel zijn kinderen al in 1807 verklaarden daar geen bezwaar tegen te hebben, zou samen kunnen hangen met aarzelingen van Aart van der Maas vanwege zijn precaire financiële situatie.

Johanna Liefbroer hertrouwde op 21 januari 1820 in Wissenkerke, met Cornelis Israel (1763-1827), winkelier aldaar.²⁾ Zij was toen winkelierster, welk beroep haar bij haar overlijden in 1847 op 70-jarige leeftijd in haar Memorie van Successie nog steeds toegeschreven wordt.¹⁸⁾ In die Memorie van Successie wordt zij weduwe genoemd, van Cornelis Israel en van Aart van der Maas, en worden haar twee dochters, Aartje en Jacoba Liefbroer (*buiten huwelijk geboren*) en hun kinderen tot erfgenamen benoemd. Executeur-testamentair is Marinus Izaakse Verhulst, landman, de echtgenoot van haar oudste dochter.

Het eerste kind van Aart van der Maas en Johanna Liefbroer, Aartje (1800-1871), bij Johanna's ouders in Kortgene geboren, wordt in officiële stukken meestal aangeduid als Aartje van der Maas, maar niet in haar huwelijksakte (waarin zij aangeduid wordt als *Aartje Liefbroer, onechte dochter van Johanna Liefbroer*), welke akte zij zelf tekende als *Aartje van der Maas, geb. Liefbroer*. In haar overlijdensakte wordt zij ook aangeduid als *Aartje Liefbroer*. Zij trouwde in 1820, op dezelfde dag als haar moeder, ook in Wissenkerke, met Marinus Izaakse Verhulst (1791-1866),^{2,19)} weduwnaar van Adriana Smallegange (1796-1819), en had met hem zeker zes zonen. Zij woonden eerst op een kleine pachthoeve in de Vlietepolder. Later werd haar echtgenoot pachter op *Dijkzicht*, een grotere boerderij in de Frederikspolder, eigendom van W.L. Vader (door hem na 1832 gekocht). W.L. Vader lijkt zich, zakelijk althans, positief opgesteld te hebben tegenover de oudste dochter van Johanna Liefbroer en haar echtgenoot Marinus Verhulst.

Bijlage 1

De verklaring van 25 februari 1800 in Kortgene van Lena Geelhoed, echtgenote van Aart van der Maas, voor Abraham Vader, gemeentesecretaris te Kortgene (baljuw: Pieter Vader),⁶⁾ en twee schepenen, aangaande het bezoek van 17 februari 1800 van Adriaan Noordhoek, justitiedienaar uit Wissenkerke, en Johannes Smits, justitiedienaar van de Hoge Baljuw in Middelburg, aan haar, Lena Geelhoed, op de *Willemina Hoeve*. Haar wordt gevraagd of zij niet wist dat haar man in Kortgene was gaan wonen, omdat *de meid bij hem in de kraam moest komen* en omdat *hij er daar goedkoop af zoude koomen, bedoelende den boete, waarin hij dagt dat mijn man vervallen zoude*. Haar antwoord: *Dat zullen zijn zaken weezen, ik kan daar niet van doen*.

Bijlage 2

De verklaring van 7 juni 1800 van Lena Geelhoed, echtgenote van Aart van der Maas, voor drie schepenen te Colijnsplaat, omdat zij die dag een kopie had ontvangen van de verklaring van 19 februari 1800 van Johannes Smits en Adriaan Noordhoek voor notaris Jacobus de Maagd te Middelburg aangaande hun bezoek van 17 februari 1800 aan haar, Lena Geelhoed, op de *Willemina Hoeve*, welke verklaring volgens Lena Geelhoed, die inmiddels in Colijnsplaat woont, niet *conform de waarheid* is: volgens haar worden haar door de gerechtsdienaren woorden in de mond gelegd, die niet zij, maar de gerechtsdienaren hebben uitgesproken (zie bijlage 1). Zij ontkent onder andere te hebben gezegd: *De Secretaris van Wissenkerke (W.L. Vader)⁶⁾ heeft aan mijn Man gesegd, dat de Hoogbailliu Negen Hondert Vijftig Ponden Vlaams (boete) vroeg en (dat) haar man daarom na Cortgeene was gegaan, om dat den zelven haren man het daar goedkoop met den Bailliu van Cortgeene konde afmaken, en den Hoogbailliu hem daar niets konde doen*.

Bijlage 3

De verklaring van 26 februari 1800 in Kortgene van twee vroedmeesterhulpen voor Abraham Vader, gemeentesecretaris te Kortgene (baljuw: Pieter Vader), en twee schepenen aangaande de bevalling aldaar van 25 februari 1800 van Johanna Liefbroer van een dochter, *van welke zij verklaarde vader te weezen Aart van der Maas, woonende alhier*.

Bijlage 4

Over de eventuele doop in Kortgene van het op 25 februari 1800 in Kortgene buitenechtelijk geboren kind van Johanna Liefbroer en Aart van der Maas. Notulen van de vergadering van 8 maart 1800 van de kerkenraad van

de Nederlands Hervormde Gemeente (voor 1816 Nederduitse Gereformeerde Kerk genoemd) te Kortgene, ter consistorie gehouden: *Het kind, schoon hier gebooren, hoort thuis in Wissenkerke, omreden dat dit kind naar alle waarschijnlijkheid onder Wissenkerke was geraapt (verwekt) en de vader en moeder werkelijk leden van de Wissenkerksche gemeente waren.* Johanna Liefbroer was immers alleen naar Kortgene gebracht *om haar pak uit te schudden* (haar kind te baren).

Bijlage 5

Over de eventuele doop in Wissenkerke van het van 25 februari 1800 in Kortgene buitenechtelijk geboren kind van Johanna Liefbroer en Aart van der Maas, beiden lid van de Nederlands Hervormde gemeente te Wissenkerke en Geersdijk. Notulen van de vergadering van 9 april 1800 van de kerkenraad van de N.H. gemeente te Wissenkerke en Geersdijk, ter consistorie gehouden (20 artikelen, dat wil zeggen agendapunten, waarvan artikel 3-6 genoemd onderwerp betreffen). Artikel 4: *Dat den Kerkenraad van Cortgeen het doopen van het kind als eene Kerkelijke Zaak beschouwd en het alimenteren van hetzelfde als eene Politieke Zaak.* En dat zij (de kerkenraad van Kortgene) *van oordeel waren dat dat kind te Wissenkerke behoorde gedoopt te worden, doch, dat wat aanbelangt het houden en alimenteren van het kind, ze die gewillig voor haare Reekening erkende te zijn.* Artikel 5: *De Kerkenraad maakte geen swarigheid om het kind, in onecht verwekt, te doopen, mits Aart van der Maas en Janna Liefbroer bij den doop tegenwoordig zijn. Voorts besloot de Kerkenraad om Aart van der Maas en Janna Liefbroer wegens begane overspel onder censuur te leggen,* dat wil zeggen uit te sluiten van deelname aan het avondmaal.

Bijlage 6

De uitspraak van 29 december 1800 van de kamer van justitie van de Hoog Baljuw in Middelburg aangaande de boetes wegens overspel voor Aart van der Maas (*Eenhonderd Vijf en Seventig Ponden Vlaams*) en Johanna Liefbroer (*Vijfentwintig Ponden Vlaams*), beide *onder Wissenkerke woonagtig* (in ieder geval ten tijde van het overspel). De tekst betreffende Johanna Liefbroer is vrijwel identiek aan die betreffende Aart van der Maas, behalve de hoogte van de boete.

Bijlage 7

De verklaring van 29 juli 1802 in Kortgene van twee vroedmeesterhulpen voor drie schepenen van Kortgene (baljuw: Abraham Vader) aangaande de bevalling aldaar op 17 juli 1802 van Johanna Liefbroer van een dochter, *van welke zij verklaarde vader te wezen Marinus Joppe, timmermansknecht te Wissenkerke.*

Bijlage 8

De verklaring van 10 december 1802 van Marinus Joppe voor de Vierschaar van Kortgene, bestaand uit vijf schepenen en de baljuw, waarin hij protest aantekent tegen de verklaring van 29 juli 1802 van Johanna Liefbroer als zou hij de vader van haar dat jaar geboren tweede dochter zijn, waardoor hij dreigt een boete te krijgen van *Twee Hondert Guldens voor hoererij* wegens het verwekken van een buitenechtelijk kind (op basis van artikel 14 uit een *Placcaat der voormalige Staaten van Zeeland* uit 1666).

Noot van de redactie: In overleg met de familie Van Voorst Vader wordt dit artikel postuum gepubliceerd.

Noten en bronnen:

1. Pas in 1923 kreeg de hoeve de naam *Willemina Hoeve*, de naam die in dit artikel steeds gebruikt wordt. De hoeve werd dat jaar gekocht door Kees Dieleman (1878-1952), in 1905 gehuwd met Willemina Jacoba Abrahamse (1884-1938), naar wie hij de hoeve vernoemde. Bron: dhr. C.J. Dieleman, Kortgene (geb. 1948), kleinzoon van Kees Dieleman.
2. Bron: www.zeeuwengezocht.nl en www.genealogieonline.nl.
3. Een dergelijke openbare veiling bestond/bestaat uit twee ronden. In de eerste ronde start de veilingmeester met een laag bod, waarna dat in stappen verhoogd wordt tot het hoogste bod, welk bod *De inzet* genoemd wordt. Voor dat bod, de inzet, wordt een premie uitgelooft, strijkgeld of ploggeld genaamd, meestal 1% van het bedrag van dat bod, te betalen door de verkoper. In de tweede ronde (het afmijnen) start de veilingmeester met een hoog bod en daalt in stappen totdat iemand *Mijn* roept. De bieder van de inzet, het hoogste inschrijfbod, loopt risico, want als bij het afmijnen niemand *Mijn* roept, wordt degene koper, die de inzet geboden heeft. De verkoper heeft recht van beraad, dat wil zeggen dat de verkoper het bod kan weigeren.
4. Dat Johanna Liefbroer de inzet bood (zie noot 13 en 18) voor perceel 1, verreweg het grootste van de zeven percelen van de *Willemina Hoeve* met daarop ook de hofstede zelf, daarbij misschien gesteund door de wetenschap, dat W.L. Vader via zijn stroman de hoeve wilde kopen, gaf haar recht op het strijkgeld (zie noot 18). Volgens de verkoopakte bedroeg het strijkgeld van Johanna Liefbroer 4 Vijf Franquen = 20 Francken = $f10 = 0,1\%$ (geen 1%) van de inzet voor perceel 1.
5. De akte van verkoop van 17 maart 1818 van de *Willemina Hoeve* (het onroerend goed) met land (totaal circa 64 ha) in de Wissenkerkepolder en de Vlietepolder bij Wissenkerke, inclusief tekst over het aan Johanna Liefbroer vanwege haar inzet toebedeelde strijkgeld (zie noot 3 en 4). Tevens de akte van verkoop van het roerend goed oftewel de *boereninspan* (spullen om het boerenbedrijf gaande te houden) c.q. inboedel, met onder andere een inventaris van de boeken (aantal: 58, o.a. Flavius Josephus, en een bijbel), en de akte van verkoop van de *vrugten te velde*. De hofstede (het onroerend goed) werd door de zes toen nog levende kinderen van Lena Geelhoed en/of hun partners verkocht voor $f18.126,93$ (perceel 1-3 bracht $f121$ /gemet op, de kleinere percelen 4-7 brachten minder op). Het roerend goed bracht $f4903,87\frac{1}{2}$ op, de *vrugten te velde* $f4091,49$. Totale opbrengst: $f27.122,29\frac{1}{2}$. Bron: gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke. Verklaring oppervlaktematen op Noord-Beveland: 300 roeden = 1 (Schouws) gemet = ca. 4168 m² = ca. 0,4168 hectare (ha).

6. Pieter Vader (1734-1800), baljuw van Kortgene, vader van Abraham Vader (1770-1854) en Willem Lodewijk Vader (1775-1849), overleed op 7 april 1800. Als baljuw van Kortgene werd hij opgevolgd door zijn oudste zoon, Abraham Vader, de gemeentesecretaris (daarna zowel baljuw als gemeentesecretaris), die ook notaris was. Willem Lodewijk Vader was 1795-1816 schout (in de Franse tijd 'maire') en 1795-1838 gemeentesecretaris van Wissenkerke.
7. De akte van verkoop van 13 juli 1818 van de hofstede van Aart van der Maas met land (totaal circa 45 ha) in de Westpolder, Willempolder en Geersdijkpolder. De hofstede zelf lag in de Westpolder bij Geersdijk (in de schuur huist thans *Galerie Lijn 3*). Het land lag voor het overgrote deel in de erfaast gelegen Willempolder en in de Geersdijkpolder. De Willempolder was toen een jonge polder (bedijkt in 1771). Tevens de aktes van verkoop van het roerend goed (de *boereninspan*) en de *vrugten te velde*. De hofstede (het onroerend goed) werd door de zes toen nog levende kinderen van Lena Geelhoed en/of hun partners verkocht voor f18.952,60 (de percelen, er waren er 4, brachten f174/gemet op). Het roerend goed bracht f3643,70 op, de *vrugten te velde* f4451,44. Totale opbrengst: f27.047,74. Bron: gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke.
- 7a. Zeeuws Archief, *Zeeuwen Gezocht*, Transporten onroerende goederen 1757-1805, inv.nrs a) koop D 71621, D71631, D71641 (2x), D71651, D71661, D71711, D71721, D71761; b) verkoop: D71641, D71671).
8. Balans uit 1810 van de leningen van Aart van der Maas bij W.L. Vader. Bron: gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke.
9. In het Hoog Baljuw Clement archief in het Zeeuws Archief in Middelburg (toegangsnr. 483, inv. nr. 75) bevindt zich ook een stuk getiteld: *Rekeningen 1799 en 1800. Eerste Cappittel van Ontvang van Boetens & Amendes*. Het betreft een lijst van gelden (de helft van de totale boete, de andere helft werd afgestaan aan het Rijk) ontvangen van de wetsovertreders, zijnde zeven man-vrouw stellen, onder andere Aart van der Maas en Johanna Liefbroer, en drie solitaire mannen. In de lijst staat de boete van Aart van der Maas vermeld als 87 Vlaamse ponden en 10 Schellingen (totale boete 175 Vlaamse Ponden; 20 Schellingen = 1 Vlaamse Pond). Eén man van een ander stel kreeg een vergelijkbare boete, één solitaire man kreeg een hogere boete. Alle andere boetes waren aanzienlijk lager. Misschien was de hoogte van de boete afhankelijk van de kapitaalcracht van de wetsovertreder, zoals het verschil daarin tussen man en vrouw bij de twee stellen, bij wie dat het geval was, suggereert. De overtreding wordt niet specifiek vermeld, maar het zou bij alle man-vrouw stellen overspel geweest kunnen zijn (al of niet in zwangerschap resulterend).
10. Het bestaan van een tweede dochter van Aart van der Maas en Johanna Liefbroer, Jacoba, genoemd in gegevens van de in noot 2 genoemde websites, wordt bevestigd door een andere bron (bevolkingsregister Wissenkerke 1861, Wijk A, Wissenkerkepolder, huis nr 166; gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke) en de Memorie van Successie van Johanna Liefbroer (zie noot 17).
11. De verklaring van 10 januari 1807 van de vijf meerderjarige kinderen van Lena Geelhoed en van Abraham Swemer (1747-1817), voogd van de twee nog minderjarige kinderen, dat zij geen bezwaar hebben tegen een huwelijk van hun vader Aart van der Maas met Johanna Liefbroer (welk huwelijk pas op 19 april 1816 daadwerkelijk werd voltrokken). Bron: gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke. Abraham Swemer, grootgrondbezitter, woonachtig in Colijnsplaat, was rentmeester van de Prins van Oranje etc. De hier genoemde verklaring van 10 januari 1807 werd opgemaakt voor twee schepenen van de Heerlijkheid 's-Gravenhoek, waarvan Abraham Swemer heer was. 's-Gravenhoek was een mini-heerlijkheid (opgeheven in 1816) aan de noordkant van Noord-Beveland.
12. De verklaring van 10 januari 1807 van de kinderen van Aart van der Maas en Lena Geelhoed, dat ze geen bezwaar hebben tegen een huwelijk van hun vader met Johanna Liefbroer, vermeldt Aart van der Maas als *wonende onder Wissenkerke* (op de *Willemina Hoeve* in de Wissenkerkepolder) en Johanna Liefbroer als *wonende onder Geersdijk* (op de andere hofstede van Aart van der Maas in de Westpolder). Kennelijk zijn zij pas in of na 1807, na deze verklaring van de kinderen van Aart van der Maas uit zijn eerste huwelijk, gaan samenwonen op de *Willemina Hoeve*, samen met hun twee dochters, Aartje en Jacoba.
13. Gegevens uit de volkstellingen van 1811 en 1813 aangaande met name de bewoners van de *Willemina Hoeve* bij Wissenkerke en de hofstede in de Westpolder bij Geersdijk, beide van Aart van der Maas. Bron: gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke.
14. In de jaren, dat Nederland onderdeel van het Franse keizerrijk van Napoleon was (1810-1813), gold de conscriptie (dienstplicht) voor alle Nederlandse mannen geboren in de jaren 1789-1793. Ook Pieter van der Maas (geb. 1792) werd opgeroepen, in 1810. Zijn vader weigerde een remplaçant te betalen, wat diens broer Frans in een soortgelijke situatie wel deed (er kon een aanzienlijke som geld mee gemoeid zijn). Pieter van der Maas keerde niet terug (zie J. de Ruiter, *Geloot voor Napoleon, Bevelanders in het leger van Napoleon 1811-1814*, uitg. Het Paard van Troje, Goes, 2013, pag. 180), zoals zeker 70% van de 28.000 Nederlandse mannen, die toen in leger en marine van Frankrijk dienden, niet terugkeerde. Circa 1.000 keer onttrok iemand zich aan de dienstplicht door inzet van een remplaçant (vervanger) of wisseling van het lotnummer voor de keuring. Tenslotte: er waren ook Nederlandse vrijwilligers in Franse krijgsdienst (www.friezen-onder-napoleon.nl).
15. Bron: testament van 29 april 1817 van Aart van der Maas, gemeentearchief van Noord-Beveland, Wissenkerke.
16. Bron: inventaris van 27 februari 1818 van de boedel van Aart van der Maas na diens overlijden (27 december 1817), notarieel archief 1811-1842, notaris L. de Fouw, inv. nr. 1401, gemeentearchief, Goes. Volgens die inventaris bezat Aart van der Maas twee grote hofstedes, een hoeftje naast de hofstede *Groenestein* in de Wissenkerkepolder en drie woonhuizen (in Wissenkerke, Geersdijk en Kortgene), die hij verhuurde.
17. In het begin van de inventaris (zie noot 16) wordt een verschil van inzicht genoteerd tussen de kinderen uit het eerste huwelijk van Aart van der Maas en Johanna Liefbroer. Die 'voorkinderen' protesteren tegen aanspraken van Johanna Liefbroer als zou zij niet op huwelijkse voorwaarden, maar in gemeenschap van goederen gehuwd zijn, Johanna Liefbroer tekent daartegen protest aan.
18. Memorie van Successie uit 1847 van Johanna Liefbroer, Zeeuws Archief, Middelburg, toegangsnr. 398, inv. nr. 371.
19. www.geni.com/people, website met gegevens over o.a. de familie Verhulst, ook over Marinus Izaakse Verhulst. De andere dochter, Jacoba Liefbroer (1802-1870) trouwde (1826, Wissenkerke) met Cornelis Bakker (1802-1871), arbeider, en kreeg volgens het bevolkingsregister Wissenkerke 1861 zeker vijf kinderen.

Afb. 1. De Willemina Hoeve in de Wissenkerkepolder bij Wissenkerke, anno ca. 1930: de oude schuur en toen nog aanwezige olmen en veedrinkplaats ('vaete'). (Foto uit de collectie van dhr. C.J. Dieleman, Kortgene.)

Afb. 2. De hofstede in de Westpolder bij Geersdijk, in 2008-2010 vernieuwd, waarin sedertdien Galerie Lijn 3 gevestigd is. Foto anno 2006 van de oude, uit de zeventiende-eeuw daterende, in de negentiende en twintigste eeuw aangepaste schuur. (Foto uit de collectie van dhr. A.L.P. de Bakker, Kamperland.)

Afb. 3. Geersdijk bij Wissenkerke, Noord-Beveland, Hofstede Galerie Lijn 3, april 2015. (Collectie Van Voorst Vader.)

Afb. 4 a en b. Rekeningen 1799 en 1800. Eerste Cappittel van Ontvang van Boetens & Amendens. Van de boetes moest de Hoog Baljuw de helft afstaan aan het Rijk. Johan Christiaan Clement (1753-1831) was 1795-1803 Hoog Baljuw van Zeeland Bewesten Schelde. (Zeeuws Archief, archief van Hoog Baljuw Clement.)